

SİRBİSTAN'DA OSMANLI DİPLOMASİSİ (1878-1914)

Osmanlı Devleti'nin Sırbistan'daki Sefir ve
Şehbenderleri

Yazarlar

Prof. Dr. Abidin TEMİZER

Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi

Prof. Dr. İbrahim SERBESTOĞLU

Ondokuz Mayıs Üniversitesi

© Copyright 2026

Bu kitabın, basım, yayın ve satış hakları Akademisyen Yayınevi A.Ş.'ye aittir. Anılan kuruluşun izni alınmadan kitabın tümü ya da bölümleri mekanik, elektronik, fotokopi, manyetik kağıt ve/veya başka yöntemlerle çoğaltılamaz, basılamaz, dağıtılamaz. Tablo, şekil ve grafikler izin alınmadan, ticari amaçlı kullanılamaz. Bu kitap T.C. Kültür Bakanlığı bandrolü ile satılmaktadır.

ISBN
978-625-362-172-8

Sayfa ve Kapak Tasarımı
Akademisyen Dizgi Ünitesi

Kitap Adı
Sırbistan'da Osmanlı Diplomasisi
(1878-1914) Osmanlı Devleti'nin
Sırbistan'daki Sefir ve Şehbenderleri

Yayıncı Sertifika No
47518

Baskı ve Cilt
Vadi Matbaacılık

Yazarlar
Abidin TEMİZER
ORCID iD: 0000-0001-5708-3132

Bisac Code
HIS055000

İbrahim SERBESTOĞLU
ORCID iD: 0000-0001-7431-1678

DOI
10.37609/akya.4291

Yayın Koordinatörü
Yasin DİLMEN

Kütüphane Kimlik Kartı
Temizer, Abidin ...[ve başkaları].
Sırbistan'da Osmanlı Diplomasisi (1878-1914) Osmanlı Devleti'nin Sırbistan'daki Sefir ve
Şehbenderleri / Abidin Temizer, İbrahim Serbestoğlu.
Ankara : Akademisyen Yayınevi Kitabevi, 2026.
131 s. : tablo, fotoğ. ; 135x210 mm.
Kaynakça var.
ISBN 9786253621728

GENEL DAĞITIM
Akademisyen Yayınevi A.Ş.

Halk Sokak 5 / A
Yenişehir / Ankara
Tel: 0312 431 16 33
siparis@akademisyen.com

www.akademisyen.com

ÖNSÖZ

Dört asrı aşan Türk-Sırp birlikteliği, Balkan milliyetçiliğinin yükselişiyle birlikte çözülme sürecine girdi. Sırp İsyanı ile başlayan kırılma, 1877–1878 Osmanlı-Rus Savaşı ve akabinde imzalanan Berlin Antlaşması ile siyasal bir kopuşa dönüştü. Sırbistan'ın bağımsızlığının uluslararası alanda tanınması, yüzyıllar boyunca iç içe geçmiş iki toplumun sert bir ayrılıkla karşı karşıya kalmasını ifade ediyordu. Bu süreç, her iki tarafın kolektif hafızasında derin izler bırakırken, karşılıklı etkileşimle şekillenmiş ortak bir geçmişin de geri dönülmez biçimde parçalanmasına yol açtı.

Sırbistan'ın bağımsızlığının uluslararası alanda tanınması, Türk-Sırp ilişkilerinde köklü değişimini beraberinde getirdi. Yüzyıllar boyunca imparatorluk çatısı altında sürdürülen ortak yaşam, yerini egemenlik temelli ve karşılıklı diplomatik temsil esasına dayanan yeni bir düzene bıraktı. Bu çerçevede tesis edilen elçilik ve konsolosluk ağları, iki devlet arasındaki ilişkilerin kurumsal zeminini oluşturmuştur.

Bununla birlikte Balkan coğrafyasında, özellikle Sırbistan ve çevre bölgelerde varlığını sürdüren Müslüman nüfus, Osmanlı Devleti'nin dış politikasında belirleyici bir unsur hâline gelmiştir. Osmanlı yönetimi, bir yandan yeni bağımsız devletlerle ilişkilerini geliştirmeye çalışırken, diğer yandan bölgedeki Müslümanların hak ve güvenliğini teminat altına almayı önceleyen çok boyutlu ve çözüm eksenli bir siyaset takip etmiştir.

Barış odaklı politikanın somut tezahürü olarak Sultan II. Abdülhamid'in 1879 yılında Hüseyin Hüsnü Sermed Efendi'yi sefir olarak Belgrad'a ataması, Osmanlı Devleti'nin Sırbistan

nezdinde resmî diplomatik varlığının da başlangıcıdır. Bu görevlendirme, Osmanlı diplomasisinin Balkanlar'daki yeni güç dengelerine uyum sağlama çabasının da açık bir göstergesidir.

Türk ve Sırp tarih yazımı, uzun süre ulus-devlet inşa süreçlerinin gölgesinde şekillenmiş, tekil ve benmerkezci bir perspektifin sınırları içinde kalmıştır. Her iki tarafın tarihçileri, geçmişî çoğunlukla “hoşgörüyü karşı nankörlük” ve “sömürü” gibi karşıt kavramsal eksenler üzerinden kurgulamış; böylece tarih, bilimsel bir inceleme alanı olmanın ötesinde, siyasal ve ideolojik pozisyonların yeniden üretildiği bir zemine dönüşmüştür. Ancak son yarım yüzyılda, özellikle sosyal, kültürel ve iktisadî tarih yaklaşımlarının güç kazanmasıyla birlikte bu indirgemeci anlatı giderek çözülmüş; çatışma merkezli söylemlerin yerini, etkileşim, karşılaşma ve birlikte var olma deneyimlerini önceleyen daha çoğulcu bir tarih anlayışı almaya başlamıştır. Bu dönüşüm, yöntemsel bir genişlemenin yanında Türk ve Balkan tarihçiliği arasında yeni bir epistemolojik yakınlaşmayı da mümkün kılmaktadır. Nitekim Türkiye’de Balkan tarihine yönelik artan ilgi, monografik çalışmaların çoğalması ve Uluslararası Balkan Tarihi Araştırmaları Komitesi (UBTAK) tarafından organize edilen sempozyumlar (UBTAS) ile yürütülen projeler, farklı ülkelerden tarihçileri ortak bir tartışma ve üretim zemini etrafında buluşturmuştur. Bu çalışma da söz konusu entelektüel iklimin bir ürünü olarak, UBTAS bünyesinde gerçekleştirilen müzakerelerin bir uzantısı şeklinde ortaya çıkmış ve Sırbistan’da görev yapan Osmanlı sefir ve şehbenderlerinin faaliyetlerini, klasik diplomasi tarihinin ötesine geçerek değerlendirmeyi amaçlamıştır.

Kitabımız, 2021 yılında İngilizce olarak yayımlanan *Ambassadors and Consuls of the Ottoman Empire to Serbia* başlıklı çalışmamızın gözden geçirilmiş ve genişletilmiş ana metnini teşkil

etmektedir. Çalışmanın temel amacı, biyografileri müstakil monografilere konu olabilecek derecede kapsamlı olan Osmanlı Devleti'nin Belgrad sefirleri hakkında genel fakat sistematik bir çerçeve sunmaktır.

Bu doğrultuda, her bir sefirin kısa biyografisine yer verilmiş; ardından Belgrad'daki görev süreleri boyunca yürüttükleri diplomatik faaliyetler ve icraatları ana hatlarıyla değerlendirilmiştir. Çalışmanın son bölümünde ise Sırbistan'daki Osmanlı şehir benderleri (konsolosları) ile Osmanlı topraklarında görev yapan Sırbistan sefir ve konsoloslarına dair genel bir perspektif sunulacak, karşılıklı diplomatik temsiliyetin bir analizi yapılmıştır.

Kitabın hazırlanması sürecinde değerli katkılarını esirgemeyen Prof. Dr. Zafer Gölen, Prof. Dr. Hasan Babacan ve Doç. Dr. Fatih Sansar'a teşekkürü bir borç biliriz.

Akademik hayatımız boyunca en büyük destekçilerimiz olan ailelerimiz, bu çalışmada da pek çok sorumluluğumuzu üstlenerek bize huzurlu ve verimli bir çalışma ortamı sağladılar. Kendilerine en derin şükranlarımızı sunarız

Abidin Temizer

İbrahim Serbestoğlu

Burdur – Samsun/2026

İÇİNDEKİLER

GİRİŞ	1
Osmanlı-Sırp İlişkilerinin Tarihi Süreci	1
Osmanlı-Sırp İlişkilerinde Sosyo-Ekonomik ve Kültürel Etkileşim	6
19. Yüzyılda Osmanlı-Sırp İlişkileri, İsyanlar ve Sırbistan'ın Bağımsızlığı.....	8
 BÖLÜM 1	
OSMANLI DEVLETİ'NİN BELGRAD SEFİRLERİ	13
1. Belgrad'da İlk Osmanlı Sefiri: Hüseyin Hüsnü Sermed Efendi (1879-1880).....	17
1.1. Hüseyin Hüsnü Sermed Efendi'nin Biyografisi.....	17
1.2. Sermed Efendi'nin Belgrad Elçiliği (Mayıs 1879-Ağustos 1880).....	19
1.2.1. Muhacir Meselesi ve Sermed Efendi'nin Çalışmaları	20
1.2.2. Osmanlı-Sırbistan Sınır Meselesinde Sermed Efendi'nin Çalışmaları	23
1.2.3. Rusya'nın Panslavizm Politikası Karşısında Sermed Efendi'nin Çalışmaları	25
1.2.4. Hüseyin Hüsnü Sermed Efendi'nin Belgrad Sefaretindeki Görevinin Sona Ermesi	26
2. Müslümanlarca İstenmeyen Sefir: Babanzâde Halil Halid Bey ve Elçilik Dönemi (1880-1885)	27
2.1. Babanzâde Halil Halid Bey'in Biyografisi.....	27
2.2. Babanzâde Halil Halid Bey'in Belgrad Sefirliği (Eylül 1880 – Ocak 1885)	30

2.2.1.	Makedonya Sorunu ve Babanzâde Halil Halid Bey'in İzlenimleri	30
2.2.2.	Sırbistan'daki Müslümanların Sorunları ve Babanzâde Halil Halid Bey'in Çalışmaları	31
2.2.3.	Sırbistan'da Krallığın İlanı	32
2.2.4.	Babanzâde Halil Halid Bey'in Belgrad Sefirliğinin Sona Ermesi	32
3.	Sırp-Bulgar Krizinin Gölgesinde Osmanlı Diplomasisi: Yusuf Ziya Paşa'nın Belgrad Sefirliği (1885–1889)	33
3.1.	Yusuf Ziya Paşa'nın Biyografisi (1849-1929)	34
3.2.	Yusuf Ziya Paşa'nın Belgrad Sefirliği (2 Kasım 1885-Aralık 1889)	41
3.2.1.	Makedonya Sorunu ve Yusuf Ziya Paşa'nın Bu Konudaki Faaliyetleri	42
3.2.2.	Sırbistan'da Yaşanan Önemli Gelişmeler ve Yusuf Ziya Paşa'nın Tutumu	44
3.2.3.	Yusuf Ziya Paşa'nın Belgrad Sefirliğinin Sona Ermesi	46
4.	Kısa Süreli Bir Tecrübe: Mahmud Nedim Bey'in Belgrad Sefirliği (1889-1890)	47
4.1.	Mahmud Nedim Bey'in Biyografisi	48
4.2.	Mahmud Nedim Bey'in Belgrad Sefirliği (Aralık 1889 – Mayıs 1890)	54
5.	Sırbistan'da İç Siyaseti Gözlemek: Mehmed Feridun Bey (1890 – 1893)	57
5.1.	Mehmed Feridun Bey'in Biyografisi	57
5.2.	Mehmed Feridun Bey'in Belgrad Sefirliği	60
5.2.1.	Kral-Naibler Heyeti Çekişmesi ve Mehmed Feridun Bey'in İzlenimleri	61
5.2.2.	Mehmed Feridun Bey'e Tepkiler ve Sefareten Azli	62
6.	Bir Asker-Sefir: Ahmed Tevfik Paşa'nın Belgrad Sefirliği (1893-1897)	64

6.1.	Ahmed Tevfik Paşa'nın Biyografisi	65
6.2.	Ahmed Tevfik Paşa'nın Belgrad Sefirliği (Mayıs 1893 – Kasım 1897)	70
6.2.1.	Sırbistan'daki İç Siyasî Çekişmeler ve Ahmed Tevfik Bey'in İzlenimleri	71
6.2.2.	Ahmed Tevfik Bey'in Bayrak Skandalı	72
6.2.3.	Kral I. Aleksandar'ın İstanbul Seyahati ve Ahmed Tevfik Bey	73
6.2.4.	Ahmed Tevfik Bey'in Sefirliği Döneminde Meydana Gelen Sınır Olayları	74
6.2.5.	Ahmed Tevfik Paşa'nın Belgrad Sefirliğinin Sona Ermesi	75
7.	Uzun Soluklu Bir Elçi: İbrahim Fethi Paşa'nın Belgrad Sefirliği (1897 – 1908)	75
7.1.	İbrahim Fethi Paşa'nın Biyografisi	75
7.2.	İbrahim Fethi Paşa'nın Belgrad Sefirliği	77
7.2.1.	İbrahim Fethi Paşa'nın Makedonya Sorununa Dair Faaliyetleri	77
7.2.2.	İbrahim Fethi Paşa'nın Belgrad Sefirliğindeki Bazı Önemli İcraatları ve Görevinin Sona Ermesi	79
8.	Meşrutiyet Şafağında Belgrad Elçiliği: Manuk Azaryan Efendi'nin Kısa Süren Sefirliği (1908–1909)	80
8.1.	Manuk Azaryan Efendi'nin Biyografisi	80
8.2.	Manuk Azaryan Efendi'nin Belgrad Sefirliği	84
9.	Balkanlar'ın Çalkantılı Yılları: Ali Fuad Hikmet Bey'in Belgrad Sefirliği: (1909-1912)	85
9.1.	Ali Fuad Hikmet Bey'in Biyografisi	85
9.2.	Ali Fuad Hikmet Bey'in Belgrad Sefareti (Haziran 1909 – Ekim 1912)	89
10.	Harpten Önce Diploması: Hüseyin Cevad Bey ve Belgrad Sefirliği (1914)	90
10.1.	Hüseyin Cevad Bey'in Biyografisi	90
10.2.	Hüseyin Cevad Bey'in Belgrad Sefirliği	94

BÖLÜM 2

OSMANLI DEVLETİ'NİN SİRBİSTAN'DAKİ

ŞEHBENDERLERİ 95

1. Belgrad Başşehbenderliği..... 98
2. Niş Başşehbenderliği 99
3. Vranje Şehbenderliği..... 100
4. Kragujevac Şehbenderliği 101
5. Öziçe (Užice) Şehbenderliği..... 102

BÖLÜM 3

SİRBİSTAN'IN OSMANLI DEVLETİ'NDEKİ

DİPLOMATİK MİSYONLARI..... 103

1. Sırbistan'ın İstanbul Elçileri 103
2. Sırbistan'ın Osmanlı Devleti'ndeki Konsolosları 104
 - 2.1. Sırbistan'ın Üsküp Başkonsolosluğu 104
 - 2.2. Sırbistan'ın Selanik Başkonsolosluğu..... 105
 - 2.3. Sırbistan'ın Priştine Konsolosluğu 106
 - 2.4. Sırbistan'ın Manastır Konsolosluğu 106
 - 2.5. Sırbistan'ın Serez Konsolosluğu..... 107

SONUÇ..... 109

KAYNAKLAR..... 111

YAZARLAR HAKKINDA 121

KAYNAKLAR

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)

A.{DVNSNMH.d., 14/63.

BEO, 3395/254616.

BEO, 3395/254616.

BEO, 3491/261796.

BEO, 3581/268531.

BEO, 3581/268531.

BEO, 3696/277153.

BEO, 4092/306830.

BEO, 702/52578.

BEO, 3730/279681.

BEO, 3987/298983.

BEO, 4072/305372.

BEO, 4089/306629.

BEO, 4295/322075.

BEO, 988/74066.

DH. SAİDd., 2/996.

DH. SAİDd., 2/988.

DH. SAİDd., 10/163.

DH. SAİDd., 24/413.

DH. SAİDd., 26/413.

DH. SAİDd., 28/249.

DH.EUM.VRK., 15/11.

DH.MKT, 473/49.

HR. SAİDd., 5/28.

HR. SAİD., 14/18.

HR. SYS, 1416/50.

HR. SYS, 1419/64.

HR. SYS, 1435/13.

HR. TH. 95/15.

HR. TH. 99/3.

HR. TO., 19/31.

HR. HMŞ.İŞO., 7/5.

HR.İD., 2097/81.

SİRBİSTAN'DA OSMANLI DİPLOMASİSİ (1878-1914)
Osmanlı Devleti'nin Sırbistan'daki Sefir ve Şehbenderleri

HR. SAİD., 14/11.
HR. SAİD., 16/19.
HR. SAİD., 22/27.
HR.SFR.3., 617/45.
HR.SFR.04., 865/36.
HR.SFR.04., 880/20.
HR.SYS., 28/32.
HR.SYS., 1407/35.
HR.SYS., 1419/ 65.
HR.SYS., 1419/67.
HR.SYS., 1419/69.
HR.SYS., 1419/72.
HR.SYS., 1420/5.
HR.SYS., 1421/16.
HR.SYS., 1423/105.
HR.SYS., 1425/15.
HR.SYS., 1458/15.
HR.SYS., 1493/1.
HR.SYS., 1493/7.
HR.SYS., 1502/55.
HR.SYS., 1502/56.
HR.SYS., 1954/41.
HR.SYS., 2378/9.
HR.SYS., 2378/10.
HR.SYS., 2901/34.
HR.SYS., 2901/80.
HR.SYS., 2902/116.
HR.TH., 125/12.
HR.TH., 174/84.
HR.TH., 139 /52.
HR.TO., 18/24.
HR.TO., 18/28.
HR.TO., 18/37.
HR.TO., 18/85.
HR.TO., 27/43.
HR.TO., 303/80.
HR.UHM., 149/57.
İ.AS., 99/33.
İ.DH., 1196/93571.
İ. HR., 36/20279
İ. HR., 323/20920.
İ., HR., 429/59.

İ., HR., 434/39.
İ., HR., 435/48
İ.HR., 256/15/314.
İ.HR., 279/17118.
İ.HR., 282/17479.
İ.HR., 284/17660.
İ.HR., 316/20260.
İ.HR., 341/29.
İ.HR., 349/8.
İ.HR., 357/2.
İ.HR., 359/38.
İ.HR., 412/46.
İ.HR., 417/43.
İ.HUS., 10/59.
İ.HUS., 20/13.
İ.TAL., 30/13.
İ.TAL. 121/93.
İ.TAL., 429/33.
İ.TAL., 458/29.
Y.A.HUS., 272/105.
Y.A.HUS., 280/7.
Y.A.HUS., 292/74.
Y.A.HUS., 381/18.
Y.A.HUS., 382/22.
Y. PRK. AZJ., 6/84.
Y. PRK. AZJ., 10/22.
Y. PRK. EŞA, 1/62.
Y. PRK. EŞA, 1/64.
Y.PRK. BŞK, 24-104.
Y.PRK.EŞA, 2/1.
Y.PRK.EŞA, 18 /67.
Y.PRK.EŞA, 18/57.
Y.PRK.EŞA, 19/11.
Y.PRK.EŞA, 22/37.
Y.PRK.EŞA, 22/61.
Y.PRK.EŞA, 27/4.
Y.PRK.EŞA, 28/45.
Y.PRK.EŞA, 28/76.
Y.PRK. HR., 4/58.
Y.PRK.MYD., 12/49.
Y.MTV., 164 /118.

Salnameler/Yıllıklar

- Dışişleri Bakanlığı Yıllığı 1964-1965*, Yayına Haz. Hâmîd Aral, Ankara 1965.
Hariciye Nezâreti Celilesi Salnâmesidir, Matbaa-i Osmaniye, İkinci Def'a, Dersaadet 1306.
Salnâme-i Devlet-i Aliye-i Osmaniye, Dersaadet 1314.
Salnâme-i Nezâret-i Umur-ı Hâriciyye, Matbaa-i Osmaniye, Dersaadet H. 1318.
Salnâme-i Nezâret-i Umur-ı Hâriciyye, Âlem Matbaası, Dersaadet H. 1320.

Gazeteler

- "Berlin Sefir-i Cedidi Saadetlû Tevfik Paşa Hazretleri", *Servet-i Fünun*, nu. 352, 27 Teşrin-i Sani 1313/ 9 Aralık 1897.
"Kral Aleksandır – Kraliçe Draga (Sırbistan Kral ve Kraliçesi)", *Servet-i Fünun*, C. 25, S. 635, 25 Haziran 1903/ 12 Haziran 1319.
Reşid Halid Gönç, "Eski İstanbul'dan Yapraklar: Mahmud Nedim Paşa Yalısı", *Vatan Gazetesi*, Mayıs 1944.
Sabah Gazetesi, 6 Kânunuevvel 1305 (18 Aralık 1889).
Sabah Gazetesi, 29 Teşrin-i evvel 1307 (11 Kasım 1891).
"Saltanat-ı Seniyyenin Belgrad Sefiri İbrahim Fethi Bey", *Malûmat Gazetesi*, C.5, S. 118, 28 Ocak 1898 / 15 Kanun-i sani 1313.
"Viyana Sefir-i Kebir-i Cedidi Atufetlû Mahmut Nedim Beyefendi Hazretleri", *Servet-i Fünun*, nu.257, 27 Şubat 1896.

Kitap ve Makaleler

- Adanır, Fikret, *Makedonya Sorunu*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2001.
Ahabab, Yakub, "Balkanlarda Kiliseler Sorunu Örneği Olarak: Fermiliyan Meselesi (1897-1902)", *Journal of History and Future*, V.1, I.1, December 2015, ss.51-70.
Aktepe Münir, "Osmanlıların Rumeli'de İlk Fethettikleri Çimpi Ka'ası", *Tarih Dergisi*, S.2, İstanbul 1950, ss.283-307.
Alkan, Necmettin, "Goltz, Wilhelm Colmar von der, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. Ek-1, İstanbul 2016, ss. 478-480.
Altıntaş, Ahmet, "Makedonya Sorunu ve Çete Faaliyetleri", *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C.7, S.2, 2005, ss.69-91.
Aslantaş, Selim, "Sırp İsyanının Uluslararası Boyutu (1804-1813)", *Uluslararası İlişkiler*, C. 6, S. 21, Bahar 2009, ss.109-136.
Aydın, Mithat, "Osmanlı-İngiliz İlişkilerinde İstanbul Konferansı (1876)'nın Yeri", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, C.25, S.39, 2006, s.101-115.
Bağcı, Yahya, "Osmanlı Belgelerine Göre Napolyon Bonapart'ın İmparator Unvanının Osmanlı Devleti Tarafından Tanınması Meselesi", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C.7, S.29, 2014, ss. 70-83.

- Balcı, Sezai – Ballı, Muhammet, “Bir Osmanlı Diplomatı: Hüseyin Hüsnü Sermed Efendi (1832-1886)”, *Cumhuriyet’in 100. Yılında Türk Dışışleri Asırların Diploması Birikimi*, Yayına Haz. Ebru Onay, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2025, ss.183-201.
- Balcı, Sezai *Bâbîâlî Tercüme Odası*, Libra kitap, İstanbul 2013.
- Başar, Fehamettin, “Çirmen Savaşı’nın Balkan Tarihi’ndeki Yeri”, *Güneydoğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, (12), 2010, ss. 51-55.
- Bolat, Mahmut, “1876-1914 Arası Osmanlı Devleti Dış Politikasının Genel Bir Değerlendirmesi”, *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 1, Sayı 1, 2014, ss.16-28.
- Cezar, Mustafa, *Mufassal Osmanlı Tarihi*, C.I, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2010.
- Cezar, Mustafa, *Mufassal Osmanlı Tarihi*, C.V, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2010.
- Çavdar, Necati, *Son Osmanlı Sadrazamı Ahmet Tevfik Paşa*, Berikan Yayınları, Ankara 2016.
- Çeku, Ethem, “The Annexation of Kosovo by Serbia in 1912–13”, *Cogent Arts & Humanities*, C.12, S.1, 2025, ss.1-15.
- Djuric-Zamolo, Divna, “Belgrad”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C.5, İstanbul 1992, ss.407-409.
- Ekinci, İlhan, *Tuna Nehri’nde Diploması Oyunları (156-1883)*, Altınpost Yayınları, İstanbul 2014.
- Erkek, Mehmet Salih, “II. Meşrutiyet Dönemi Maarif Nazırları”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, C.XXVIII, S. 2, 2013, ss.385-416.
- Eroğlu, Haldun, “Osmanlı-Sırp İlişkileri (1347-1521)”, *OTAM*, S.41 Bahar 2017, ss.79-106.
- Findley, Carter V., *Osmanlı İmparatorluğu’nda Bürokratik Reform Bâbîâlî (1789 – 1922)*, Çev. Ercan Ertürk, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2014.
- Gençoğlu, Mustafa, “Sultan II. Abdülhamid’in Yurt Dışı Eğitim Politikası”, *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 4 S. 2, Temmuz 2014, ss.33-73.
- Gerd, Lora, *Russian Policy in the Orthodox East: The Patriarchate of Constantinople (1878-1914)*, De Gruyter Open, Warsaw/Berlin, 2014.
- Gölen, Zafer, “1857-59 Bosna Hersek İsyanı”, *Belleten*, C.LXXIII, S.267, Ankara 2009, ss.465-536.
- Gölen, Zafer, “Osmanlı Yurdu Olan Bosna Hersek’te XIX. Yüzyıldaki Siyasi Olaylar”, *Belleten*, C.LXXIV, S.270, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2010, ss.421-475.
- Gölen, Zafer, “Sırların 1849 Bosna İsyanına Etkileri”, *Toplumsal Tarih*, 50, 1998, ss.36-42.
- Gölen, Zafer, “Şark Meselesi Işığında Balkan Milliyetçiliği ve Büyük Güçlerin Balkan Politikaları”, *Türk Yurdu*, C.31, S.284, Ankara Nisan 2011, ss.91-101.

SIRBİSTAN'DA OSMANLI DİPLOMASİSİ (1878-1914)
Osmanlı Devleti'nin Sırbistan'daki Sefir ve Şehbenderleri

- Gölen, Zafer, *Şark Meselesi ve Milli Mücadele*, Fakülte Kitabevi, Isparta 2012.
- Gölen, Zafer, *Tanzimat Dönemi Bosna-Hersek İsyanları (1839-1878)*, Alter Yayını, Ankara 2009.
- Gölen, Zafer, *Tanzimat Döneminde Bosna Hersek*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2010.
- Güneş, İhsan, *Türk Parlamento Tarihi, Meşrutiyete Geçiş Süreci I. ve II. Meşrutiyet*, C. II, TBMM Vakfı Yayınları, Ankara 1997.
- Mehmet Hacısalihoğlu, *Jön Türkler ve Makedonya Sorunu (1890-1918)*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2020.
- Hacısalihoğlu, Mehmet, "Sırbistan", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C.37, İstanbul 2009, ss.121-126.
- Halaçoğlu, Yusuf, "Ankara Savaşı", *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.3, İstanbul 1991, ss.210-211.
- Hammer, Joseph von, *Büyük Osmanlı Tarihi*, C. 5. Üçdal Neşriyat, İstanbul 1997.
- Hayta, Necdet, "Bosna ve Hersek'in Avusturya-Macaristan Tarafından İlhakı (5 Ekim 1908)", *Gazi Üniversitesi, Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, C. 18, S. 3, 1998, ss.19-37.
- İpek, Nedim, "Balkanlarda Ulus Devletlerin Olumu ve Nüfus Politikaları", *Balkan Savaşlarının 100. Yılı Uluslararası Balkan Sempozyumu Bildirileri*, İstanbul 2012, ss. 60-65.
- İpek, Nedim, "Osmanlı Coğrafyasında Kurulan Ulus Devletlerin Oluşum Sürecinde ve Sonrasında Kullanılan Tedhiş Yöntemi", *Osmanlı'dan Günümüze Eşkıyalık ve Terör*, Ed. Osman Köse, Samsun 2017, ss. 307-312.
- İpek, Nedim, *İmparatorluk'tan Ulus Devlete Göçler*, Trabzon 2006.
- İpek, Nedim, *Rumeli'den Anadolu'ya Türk Göçleri*, Ankara 1994.
- Jagodić, Miloš, "The Emigration of Muslims from the New Serbian Regions 1877/1878", *Balkanologie Revue d'études pluridisciplinaires*, Vol. II, n. 2, 1998, ss.1-21.
- Kara, Ahmet, *Bir Müzik Eğitim Kurumu Olarak Dârüelhan ve Mecmuası*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Haliç Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Müzikleri Ana Sanat Dalı, İstanbul 2010.
- Katić, Tatjana, "Serbia under the Ottoman Rule", *Österreichische Osthefte*, Jahrgang 47, Wien, LIT Verlag 2006, s.145-158.
- Kış, Salih, "Birinci Dünya Savaşı'nda Müşir Von Der Goltz Paşa'nın Ordu Komutanlıkları ve Ölümü", *History Studies*, C.9, S.3, Eylül 2017, s.121-139.
- Kulauzov, Maša, "Сличности и разлике између сената према уставу Краљевине Србије од 1901. године и француском Закону о организацији сената од 1875. године" (Similarities and differences between the Senate according to the Constitution of the Kingdom of Serbia of 1901 and French Law relating to the organisation of the Senate of 1875 (Loi du 24 février 1875 relative à l'organisation du Sénat)), *Зборник радова, Правни факултет у Новом Саду*, XL, бр. 1, 2006, ss. 115-124.

- Kuneralp, Sinan, *Son Dönem Osmanlı Erkan ve Ricali (1839-1922)*, ISIS Yayınları, İstanbul 1991.
- Marinković, Mirjana, “Sırp Kültüründe Osmanlı Damgası”, *Motif Akademik Halkbilimi Dergisi*, 2 (Balkan Özel Sayısı-II), Temmuz – Aralık 2012, ss.44-56.
- Mehmet Süreyya, Sicill-i Osmani, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, C.5, İstanbul 1996.
- Miladinović, Jovo, *Osmanlı-Sırp Karşılıklı Askerî İstihbarat Faaliyetlerinin Değerlendirilmesi (1880-1912)*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih ABD, İstanbul 2016.
- Miljković, Ema, “The Timar System in the Serbian Lands from 1450 to 1550: with a Special Survey on the Timar System in the Sanjak of Smederevo”, *Osmanlı Mirası Araştırmaları Dergisi*, C.1, S.1, 2014, ss.36-47.
- Olgun, Said, “Sırbistan Kralı Aleksandar’ın 1894 Yılındaki İstanbul Seyahati”, *Osmanlı Mirası Araştırmaları Dergisi*, C.7, S.18, 2020, ss. 457-483.
- Ortaylı, İlber, *Osmanlı İmparatorluğu’nda Alman Nüfuzu*, İletişim Yayınları, İstanbul 2004.
- Özcan, Nuri, “Ziyâ Paşa”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 44, İstanbul 2013, s.479.
- Özcan, Uğur-Temizer, Abidin, *Osmanlı’dan Türkiye Cumhuriyeti’ne Karadağ’da Türk Sefirleri ve Şehbenderleri*, Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul 2015.
- Özcan, Uğur, *II. Abdülhamid Dönemi Osmanlı-Karadağ Siyasî İlişkileri*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2013.
- Özkan, Ayşe, “Kanlıca Konferansı Sonrasında Müslümanların Sırbistan’dan Çıkarılmaları ve Osmanlı Devleti’nin Sırbistan’dan Çekilişi (1862-1867)” *Gazi Akademik Bakış*, C.5, S.9, Kış 2011, ss. 123-138.
- Özkan, Ayşe, “Kosova’daki Arnavut Göçmenlerin Sırbistan’a Karşı Faaliyetler”, *Tarih Okulu Dergisi (TOD)*, S.XXV, Mart 2016, ss. 101-125.
- Özkan, Ayşe, “Sırbistan’ın Bosna – Hersek Üzerindeki Emelleri ve Faaliyetleri (1878-1908)”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C. 9, S. 43, Nisan 2016, ss.854-869.
- Özkan, Ayşe, *Miloş’tan Milan’a Sırp Bağımsızlığı*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2011.
- Pakalın, Mehmet Zeki *Sicill-i Osmanî Zeyli, Son Devir Osmanlı Meşhurları Ansiklopedisi*, C. IV, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2008.
- Pakalın, Mehmet Zeki *Sicill-i Osmanî Zeyli, Son Devir Osmanlı Meşhurları Ansiklopedisi*, C. VIII, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2008.
- Pakalın, Mehmet Zeki *Sicill-i Osmanî Zeyli, Son Devir Osmanlı Meşhurları Ansiklopedisi*, C. XI, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2008.
- Pamukciyan, Kevork M., “Azaryan Efendi (Manuk)”, *İstanbul Ansiklopedisi*, Haz. Reşat Ekrem Koçu.C.3, İstanbul 1958, s.1762.
- Pavlovic, Djordje, “УСТАВ КРАЉЕВИНЕ СРБИЈЕ ИЗ 1901. ГОДИНЕ (Constitution of the Kingdom of Serbia of 1901)”, *Zbornik Matice srpske za drustvene nauke*, Issue 144, 2013, ss.523-538.

SİRBİSTAN'DA OSMANLI DİPLOMASİSİ (1878-1914)
Osmanlı Devleti'nin Sırbistan'daki Sefir ve Şehbenderleri

- Petrovitch, Woislav M., *Serbia; Her People, History and Aspirations*, George G. Harrap Company, London 1915.
- Polat, Mahmut, "1876-1914 Arası Osmanlı Devleti Dış Politikasının Genel Bir Değerlendirmesi", *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C.1, S.1, 2014, ss.16-28.
- Progonati, Erjada, "The Chronicle of The First World War and its Impact on The Balkans", *Gazi Akademik Bakış*, C.7, S.14, 2014, ss. 97-116.
- Sansar, M. Fatih, Babacan, Hasan, "Osmanlı Devleti'nin Bükreş Sefirleri", *Near East Historical Review*, 11/1, January, 2021, ss. 43 – 53
- Schmidt, Jan, "First-Person Narratives in Ottoman Miscellaneous Manuscripts", *Many Ways of Speaking About the Self Middle Eastern Ego-documents in Arabic, Persian, and Turkish (14th-20th Century)*, Ed. Ralf Elger & Yavuz Köse, Harrassowitz Verlag, Wiesbaden 2010, ss. 159-170.
- Sivri, Pir Murat, "Bir Osmanlı Diplomatının Portresi: Yusuf Ziya Paşa'nın Washington Sefirliği (1910-1914)", *Belgi Dergisi*, S.30, Yaz 2025/II, ss. 423-444.
- Svirčević, Miroslav, "Local Self-Government in the Municipalities of Serbia and Bulgaria After the 1878 Congress of Berlin", *Serbian Political Thought*, No 2, Vol. 8, 2013, ss. 57-84.
- Şahin, Gürsoy, "I. Dünya Savaşı Sırasında Osmanlı Devleti ile Sırbistan Arasındaki Siyasi Sorunlara Dair Bazı Tespitler (1914-1918)", *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 18, S.2, Aralık 2016, ss. 269-286.
- Temizer, Abidin, Serbestoğlu İbrahim, "Osmanlı – Sırp Diplomatik İlişkileri ve Belgrad Sefiri Yusuf Ziya Paşa", *Balkan Araştırma Enstitüsü Dergisi*, 9/2, Aralık 2020, ss. 477-506.
- Temizer, Abidin, Serbestoğlu İbrahim, "Belgrad Elçisi: Hüseyin Hüsnü Sermed Efendi ve Sırbistan'daki Faaliyetleri", *Osmanlı İdaresinde Balkanlar II*, Ed. Alaattin Aköz – Slobodan Ilić – Doğan Yörük – Danko Leovac, Konya 2020, ss. 337-348.
- Temperley, Harold W. V., *History of Serbia*, G. Bell and Sons Ltd., London 1919.
- Toprak, Serap, "Osmanlı-Avrupa İlişkileri Çerçevesinde Sırbistan'ın Bağımsızlığı", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C.6, S.24, Kış 2013, ss.348-353.
- Türkmen, İlhan, "Osmanlı Devleti'nin Emrinde Bir Sırp Despotu: Stefan Lazareviç", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C.6, S.28, Güz 2013, ss.451-458.
- Ünal, Mehmet Ali, *Osmanlı Tarih Sözlüğü*, Paradigma Yayınları, İstanbul 2011.
- Ünlü, Mucize, *Kosova Vilayeti*, Gece Kitaplığı, Ankara 2014.
- Ünlü, Mucize, "Sırpların I. Kosova Zaferi'nin 500. Yıldönümünü Kutlama Girişimleri", *OTAM*, 28/Güz 2010, ss.107-118.
- Ürkmez, Naim, "Savaşın Öteki Yüzü: Romanya'daki 93 Harbi Esirleri", *Belleten*, C.84, S.300, Ağustos 2020, ss. 789-824.

- Volarić, Klara, “Between the Ottoman and Serbian States: Carigradski Glasnik, an Istanbul-based Paper of Ottoman Serbs, 1895–1909”, *Hungarian Historical Review* C.3, S. 3, 2014, ss.560–586
- Yarçı, Güler, “Osmanlı Devleti’nde Modern Tapu ve Kadastro Sisteminin Tesisi ve Defterhâne-i Âmire Nezâreti: İdarî, Hukukî ve Malî Düzenlemeler ile Merkez ve Taşradaki Yankıları”, *Osmanlı Coğrafyası Kültürel Arşiv Mirasının Yönetimi ve Tapu Arşivlerinin Rolü*, C. 1, Ankara 2013, ss. 33-68.
- Yiğit, Ali Ata, “Osmanlı-Sırp Sınır Çatışmaları ve Uluslararası İlişkilere Yansımaları (1878-1912)”, *Türk Dünyası Araştırmaları*, C.124 S.244, Ocak-Şubat 2020, ss.67-82
- Zişan Furat, Ayşe, “Berlin Antlaşması Sonrasında Balkanlar’da Cemaat-i İslamiyelerin Teşekkülü (1878-1918)”, *OTAM*, 33/Bahar 2013, ss.63-93.
- Раич, Сузана (Raič, Suzana) “Парламентаризм в Сербии: первые опыты и проблемы (Србистан)»da parlamentarizm: ilk deneyimler ve sorunlar”, *Государственное управление. Электронный вестник* Выпуск № 44. Июнь 2014, ss.204-227.